

Riksantikvarens stavkirkeprogram

har rundt 10 000 besøkende årlig. Dette er gledelig, men det representerer samtidig en utfordring: På den ene siden fører store turistbesøk til slitasje, på den andre siden fører turistene med seg en betydelig aktivitet rundt kirkene, noe som gir muligheter for inntekter til lokalsamfunnet. Utfordringen er derfor å legge til rette for en turisme som gir de besøkende fine opplevelser og lokalsamfunnet positive effekter av besøkene, uten at stavkirkene blir ødelagt av slitasje.

► Vi har få kirker igjen

Totalt har vi hatt opp mot 2000 stavkirker. På 1200-tallet sto det norske riket på høyden av sin makt, og vi hadde en egen erkebiskop med sete i Trondheim. Da var det trolig i underkant av 1000 stavkirker i landet. I dag er det 28 igjen. De fleste befinner seg i den indre delen av Østlandet og i Sogn. Vi har skriftlige kilder som forteller om stavkirker også i Nord-Norge.

► Kan kirkene brukes?

Stavkirkene har en kontinuerlig tradisjon som gudshus i syv-åttenhundre år og det er derfor verdifullt at mange av dem fortsatt er i bruk som menighetskirker. Slik kan folk fortsatt oppleve de flotte bygningene og «historiens sus» når de besøker disse kirkene. Bruken av stavkirkene er utfordrende fordi den til tider medfører ønsker om endringer og fordi oppvarmingen av kirkene skader malt dekor.

► Stavkirkene er fredet og sikret!

Alle stavkirkene er automatisk fredet etter kulturminneloven. Alle har installert brannsikringsanlegg som jevnlig blir kontrollert og vedlikeholdt. Sikringsarbeidene på stavkirkene har blitt utført med små bygningsmessige inngrep. Oppgradering av sikringsanleggene krever også god innsikt og er kostbart.

Før istandsettingen kan begynne undersøker vi bygningene og studerer arkivene for å få et godt grunnlag for de valgene vi tar. Vi reparerer og konserverer stavkirkene slik at de kan bevares for ettertida, samtidig er målet å gjøre minst mulig inngrep i dem. De avgjørelsene vi tar bygger på antikvariske retningslinjer blant annet fra ICOMOS International Wood committee's *Principles for the Preservation of Historic Timber Structures* 1999. Arbeidet som utføres i stavkirkene dokumenteres underveis ved hjelp av fotografier og skisser.

Håndverkstradisjoner og materiale er viktig i Stavkirkeprogrammet. Øverst til høyre sees takkonstruksjonen i Lomen stavkirke.

Forside: Urnes er en av de eldste stavkirkene. Som den eneste stavkirken på UNESCOs World Heritage List, er Urnes blant de fremste kulturminner i verden.

Dronningensgt. 13
Postboks 8196 Dep. 0034 Oslo
Tlf: 22 94 04 00 • Fax: 22 94 04 04
<http://www.ra.no>

Grimshel Grafiske, Lørenskog, 06/04

Um einskildmenn byggjer kyrkje, anten lendmann gjer det eller bonde, eller kven det er som byggjer kyrkje, skal han halda henne i stand og inkje øyda tufti. Men um kyrkja brotnar og hynnesstavane fell, då skal han føre timber på tufti innan 12 månader; um det ikkje kjem, skal han bøte 3 merker for det til biskopen og koma med timber og byggja opp kyrkja likevel.

I 2001 startet Riksantikvaren Stavkirkeprogrammet for å sette i stand alle landets stavkirker. Arbeidet skal etter planen være ferdig i 2011. Stavkirkeprogrammet har et budsjett på 100 millioner kroner, fordelt over de ti årene. Midlene bevilges fra stat og kommune.

► HVA ER STAVKIRKEPROGRAMMET?

Målet med Stavkirkeprogrammet er tredelt:

- å sette i stand stavkirkene slik at de kan bevares for ettertiden
- å konservere dekoren og kirkekunsten
- å supplere dokumentasjonen av stavkirkene som grunnlag for forskning og rekonstruksjon av tapte deler

Flere av stavkirkene er i dårlig bygningsmessig stand med alvorlige skader i hovedkonstruksjonen. Dette er setninger i fundamentene og råte i sviller og staver. Naturlig nedbryting og mangel på vedlikehold er blant årsakene til at stavkirkene forfaller. Erfaring og spesialkompetanse, samt kunnskap om material- og verktøybruk på den tida stavkirkene ble bygd, er nødvendig for å sette dem i stand. Vi trenger god innsikt i å arbeide med kulturhistorisk verdifulle bygninger hvor minst mulig inngrep i det eksisterende er den gjennomgående holdningen.

Håndverkeren, materialene, formidlingen og lokalt engasjement er viktige i Stavkirkeprogrammet, og det er nødvendig å bygge videre på den kunnskapen som er opparbeidet innenfor det tradisjonelle bygghåndverket. Stavkirkeprogrammet skaper positive ringvirkninger i form av større lokal aktivitet når det gjelder tradisjonelle måter å utnytte materialer og ressurser på. En lokal prosjektleder arbeider i hvert distrikt.

Når Stavkirkeprogrammet er avsluttet skal grunnlaget være lagt for at videre ettersyn og vedlikehold av stavkirkene og inventaret skal skje på forsvarlig vis med gode rutiner og kyndige folk. Flere mennesker i lokalsamfunnet skal kjenne stavkirka og hvordan vi best kan bevare den videre. Vi skal vite mer om stavkirkenes byggemåte og historie og ha lagt grunnlag for videre forskning om deres kulturhistoriske betydning.

I de norske middelalderkirkene er mye kulturhistorisk verdifull kunst bevart. Flere av kirkene har også rik malt dekor innvendig. Konservering av kunst og dekor utføres av tekniske konservatorer og er et tidkrevende og nøyaktig arbeid.

Stavkirkene har i lang tid blitt vurdert som spesielt verdifulle og de har blitt studert og analysert nøye i over hundre år. Det fins en mengde bøker, oppmålingstegninger og fotografier av stavkirkene. Likevel gjenstår betydelige dokumentasjonsoppgaver som skal sikre informasjon om kirkenes konstruksjon, materialbruk og utseende. Dokumentasjonen består av oppmåling, fotografering og beskrivelse. Oppmålingen skjer på tradisjonelt vis og ved nyere metoder som tredimensjonal laserscanning.

Nore stavkirke i Numedal. Kirken ble bygd i siste halvdel av 1100 tallet. Midtstolpen i Nore stavkirke er forsynt med runeinnskrifter. Kirken er dekorert i 1655 av samme maler som dekorerte Uvdal stavkirke. Kirken er rik på utskårne dekorasjoner med bladranker og dyreornamentikk på skipets vestportal.

Interiør fra Torpo stavkirke. Kirken er Hallingdals eldste bygning. Opprinnelig ble den bygd i Borgundstil, med hevet midtrom mellom skip og kor. Koret, som ble revet i 1880, hadde samme bredde som skipet. En utskåret portal og takmaleriene med motiver fra legenden om St. Margareta hører til kirkens middelalderdekorasjoner.

Ved utskiftning av råte-
skadete bygningsdeler må
de nye materialene ha
mest mulig lik kvalitet
som de som fjernes.
Dette krever god innsikt
i materialbruk – og
tilgang på tømmer av
samme type. I stav-
kirkene er det tømmer
fra utvokste furu.

► Hva er en stavkirke?

Stavkirkene har fått navnet etter de bærende stavene. Disse er plassert i hjørnene og ved andre viktige forbindelsespunkt i kirkene. *Stavene* står enten på *svillene* som er lagt på grunnstokkene eller de står direkte på *grunnstokkene*. På den måten løftes konstruksjonen opp fra bakken noe som har bidratt til å bevare stavkirkene så lenge. Oppe mellom stavene ligger toppsvill eller stavlegje (*stavlegje=stavligger*). I rammen som dannes av stavene, stavlegje og svill står veggplankene eller tilene. I middelalderen fantes det kirkebygg av stavverk og beslektete konstruksjoner over det meste av Nordvest-Europa. Men bortsett fra Hedared kirke i Sverige og Greensted kirke i England, er det bare i Norge at denne typen middelalderkirker er bevart på opprinnelig sted. Stavkirkene har alle stavkonstruksjon fra middelalderen. De har alle forskjellig karakteristika og utseende og de fleste av dem er bygd på i årenes løp. Andre er tilbakeført etter modell av Borgund stavkirke

► Hvorfor er det viktig å ta vare på stavkirkene?

Stavkirkene regnes sammen med vikingskipene, som Norges viktigste bidrag til verdenskulturarven, og de er landets eldste, stående bevarte trebygninger. Stavkirkene er de ypperste byggverkene i tre som er skapt i vår kulturkrets – når det gjelder konstruksjon, valg av materialer, dekor og inventar.

Kirkene er også verdifulle elementer i kulturlandskapet. Derfor er det viktig at nærområdene rundt kirkene ikke blir bygd ned eller endret.

Stavkirkene er kulturminner som vekker både glede og undring og trekker et stort antall turister. Urnes stavkirke, som står på UNESCOs verdensarvliste,

